

НАБУТТЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ

У сучасній психолого-педагогічній науці на сьогодні виокремлено наукові підходи до вивчення поняття "професійна компетентність" ("фахова компетентність"), у яких ця дефініція розглядається як складова:

– професійного становлення (психологи Н. Левітов, Ю.Поваренков, О. Фонарьов, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Е. Зеєр, Т. Кудрявцев, Є. Клімов та ін.);

– професіоналізму (психологи А. Реан, Е. Симанюк, В. Сластьонін, А. Маркова, І. Сиром'ятніков, В.Толочек, Н. Кузьміна, В. Бодров, Я. Коломинський, О. Деркач, В. Зазикін та ін.);

– системи загальних компетентностей сучасної особистості (педагоги Н. Кічук, О. Павленко, Л. Карпова, В. Байденко, В. Лозовецька, Д. Іванов, О. Гура, А. Вербицький, О. Овчарук та ін.).

Розглянемо зазначені підходи більш детально.

Так, О. Борисова, К. Гуревич, Н. Левітов, Л. Анциферова переконані, що професійне становлення особистості необхідно вивчати з точки зору формування психофізіологічних і психологічних особливостей, "необхідних і достатніх суб'єкту для досягнення високої продуктивності праці" [1, с. 21].

Фахова компетентність фахівця трактується ними як спосіб прояву внутрішнього особистісного потенціалу, поштовх до усвідомленого саморозвитку, своєрідний двигун особистісного прогресу. Як досить впливовий фактор професійного становлення розглядається власне професійна діяльність, що потребує розвитку конкретних професійно важливих якостей, які є основою створення такої особистісної комплексної системи, як фахова компетентність.

У межах наукової роботи Ю.Поваренкова поняття "професійне становлення особистості" визначено як системний і безперервний процес, що детермінується комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників та реалізується за допомогою різних психологічних механізмів [2].

Автор вважає, що професіоналізація є поєднанням цілісного процесу професійного становлення особистості і набуття нею професійної зрілості.

З точки зору О.Фонарьова, професійне становлення – це частковий випадок становлення особистості у процесі життєдіяльності [3]. Тобто особистість сама себе перетворює упродовж життя і внаслідок такого процесу змінює та удосконалює свою професійну діяльність.

Вивчаючи наукові праці Ю. Поваренкова, О. Фонарьова, дійшли висновку, що професійна (фахова) компетентність як складова професійного становлення формується протягом життя у конкретній професійній діяльності на основі психологічних особливостей особистості працівника.

Отже, у межах зазначеного підходу фахова компетентність спеціаліста відображає якість проходження його професійного становлення, розкриває особливості внутрішнього ставлення до обраної професії і характеризує оновлення і збагачення "Я-концепції" працівника щодо усвідомлення себе як кваліфікованого фахівця.

Фахова компетентність є невід'ємною складовою становлення особистості професіонала, оскільки, по-перше, надає зазначеному процесу змістовного забарвлення; по-друге, забезпечує конкурентоспроможність спеціаліста на ринку праці. Завершенням процесу професійного становлення особистості є набуття нею професіоналізму.

Науковець В.Бодров стверджує, що рівень розвитку фахової компетентності є показником професійної майстерності фахівця, індикатором професіоналізму [5].

Отже, професійна компетентність – дієвий чинник визначення професійної придатності працівника, основа для усвідомленого саморозвитку за рахунок фахової діяльності.

Психологи А. Реан і Я. Коломинський у процесі наукових пошуків дійшли висновку, що рівень професіоналізму фахівця безпосередньо залежить від ступеня сформованості фахової компетентності. Дослідники довели існування взаємозв'язку між творчістю особистості та професіоналізмом; при цьому творчість, на думку авторів, – це "мислення у найвищій його формі, яке виходить за межі того, що необхідно для розв'язання... задачі відомими способами" [6, с. 123].

Отже, в умовах високого рівня професіоналізму працівника творчість виникає як продовження або оновлення професійної діяльності.

Професійна компетентність є основою постійного саморозвитку протягом всього життя, а здатність до ефективної саморегуляції під час професійної діяльності, зазначає С. Пальчевський [7], – підґрунтя для формування професійної компетентності. Отже, внутрішня мотивація до плідної фахової діяльності і рефлексія є базою для професійного розвитку особистості, накопичення фахової компетентності, становлення особистості професіонала, творчої і натхненної професійної діяльності.

Таким чином, у процесі теоретичного аналізу праць І.Сиромятникова, А. Реана, С. Пальчевського, Я. Коломинського, В. Бодрова та інших нами було виокремлено спільні й відмінні складові у тлумаченнях понять "професійна компетентність" і "професіоналізм", які трактують як сукупність таких якостей працівника, що насамперед зумовлюють процес його професійного становлення і постійно оновлюються відповідно до особистісного розвитку фахівця. Водночас наявність високого рівня фахової компетенції є необхідною, але недостатньою умовою професіоналізму особистості.

Так, людина із конкретним набором професійних умінь і навичок, маючи тенденцію до саморозвитку, може не володіти професіоналізмом у випадку відсутності психічних якостей, що забезпечують її занурення у трудову діяльність.

Окрім цього, особистісні якості, що є складовими фахової компетентності і професіоналізму, знаходяться у різних площинах: професійна компетентність забезпечує гармонійне буття людини у сфері колективу, де вона працює, а професіоналізм, у свою чергу, становить підґрунтя для створення плідної програми на все життя, задає напрям для подальшого самовдосконалення.

У сучасній педагогічній науці значне місце посідає підхід розгляду професійної компетентності фахівця як провідної компетентності особистості.

Приєднуємося до думки Д. Іванова, що в сучасній педагогічній науці не існує єдиного тлумачення дефініцій "компетентність" і "компетенція". Кожен автор у науковій роботі надає ґрунтовне визначення зазначеним поняттям, пояснює їх зміст, виокремлює спільні і відмінні характеристики [9].

Педагоги В. Лозовецька, Л. Козак, Л. Лук'янова, Л. Паламарчук, досліджуючи проблему формування професійної (фахової) компетентності сучасного фахівця, визначили три характеристики компетентного спеціаліста: ефективність праці, безперервний професійний саморозвиток, мобільність і гнучкість.

Учені розглядають професійну компетентність, як "інтегративну якість, яка включає рівень оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, а також особистісну компетентність, яка виявляється перш за все у комунікативності, творчості і креативності" [11, с. 7]. Взагалі, на думку науковців, компетентний фахівець – це професіонал, здатний до плідної праці в соціально-економічних умовах, які постійно оновлюються.

Наукове бачення поняття "фахова компетентність" обмежується розумінням останнього як сукупності теоретичних і практичних знань, прийомів і методів роботи, що забезпечують якісне виконання трудової діяльності. У такому випадку, фахова компетентність може складатися із системи компетенцій відповідно до специфіки обраного фаху.

Висновки. У процесі теоретичного аналізу наукового доробку провідних фахівців сучасної психології і педагогіки нами було обґрунтовано існування різних напрямів дослідження фахової компетентності, а саме: як основи професійного становлення спеціаліста, складової професіоналізму особистості, системи загальних компетентностей сучасної особистості.

У межах цього наукового напрямку визначено смислове навантаження категорій "фахова компетентність" і "професіоналізм", спільні й відмінні характеристики зазначених категорій; обґрунтовано природу виникнення професіоналізму особистості; виявлено взаємозв'язок між професіоналізмом фахівця і його професійною компетентністю. Таким чином, у межах цього

підходу фахова компетентність розглядається як комплексна характеристика суб'єкта праці, а професіоналізм – як його інтегральна якість.

Отже, фахова компетентність у такому контексті – це цілісна система взаємодіючих компетенцій, професійно важливих умінь і навичок, внутрішніх мотивів до професійної діяльності.

Синтезуючи та узагальнюючи зміст проаналізованих підходів, доходимо висновку, що **фахова компетентність** – це цілісна система інтелектуальних, практичних, соціально-психологічних знань, умінь і навичок, що створюють підґрунтя для внутрішньої мотивації до саморозвитку і самовдосконалення, філософського розуміння сенсу і значення праці за фахом та її результатів, стимулюють творчий підхід до професійної діяльності. Нами було доведено, що зазначене поняття є ключовим для комплексного розуміння процесу становлення фахівця в сучасній освітній парадигмі.

До засобів навчання відносять такі предмети, які використовуються в освітньому процесі для передачі інформації, організації пізнавальної діяльності студентів і управління цією діяльністю на різних етапах проведення

практики.

Засоби навчання сприяють раціональній організації самостійної роботи на заняттях, активізації процесу навчання та його тісному зв'язку з життям. Особливо велике значення вони мають при ознайомленні студентів з новою технікою, прогресивною технологією, передовими методами праці новаторів виробництва.

Незалежно від змісту дисципліни чи професії всі засоби навчання можна підрозділити на три групи:

- друковані (підручники, довідники, навчальні плакати, картки, збірники задач і вправ, інструкції, інструкційно-технологічні карти та контролюючі програми),

- екранні (відеозапису, кінофільми, транспаранти, діафільми), звукові (аудіозаписи),

- об'ємні (натуральні зразки, моделі, макети і муляж, що відповідають вимогам, що пред'являються до демонстраційного обладнання).

Зміст навчання розкривається через навчальний план, програму і систему засобів навчання, яка служить основою для організації та управління пізнавальною діяльністю студентів з боку викладача (майстра).

Під комплексним методичним забезпеченням освітнього процесу розуміється розробка і створення оптимальної системи навчально-методичної документації і засобів навчання, необхідної для повного і якісного вивчення дисципліни (професії) в рамках відведеного часу.

Завдання та функції засобів навчання.

Застосування засобів навчання змінюють структуру заняття, допомагають ефективно використовувати навчальний час, максимально чітко і дохідливо викласти складний матеріал і забезпечують швидке і міцне його

засвоєння, скорочують час на передачу інформації і контроль за її засвоєнням, збільшивши одночасно тривалість самостійної роботи студентів на занятті.

Засоби навчання розширюють межі досвіду і спостережень студентів, відкривають можливості для активізації процесу навчання та його тісному зв'язку з життям, для організації різноманітної самостійної роботи на занятті.

Вони доносять до студентів сутність досліджуваних явищ, допомагають виділити основні поняття і показати взаємозв'язок між ними.

Володіючи високим ступенем наочності, засоби навчання дають можливість організувати передачу інформації на такому рівні, який був би доступний для даної категорії студентів, а постійний оперативний контроль в процесі викладу дозволяє більш об'єктивно судити про її доступність.

Таким чином, застосування засобів навчання на занятті дозволяє викладачеві (майстру) вирішити наступні дидактичні завдання: більш повно і глибоко розкрити сутність досліджуваних об'єктів, явищ і процесів, найбільш повно реалізувати в процесі навчання основні принципи дидактики, краще організувати навчально-пізнавальну діяльність студентів на всіх етапах заняття по засвоєнню знань, умінь і навичок, здійснювати зовнішні і внутрішні зворотні зв'язки, на підставі яких можна виконувати коригування процесу навчання.

Підручники, збірники задач і довідники за допомогою тексту і графічних зображень передають найрізноманітнішу інформацію.

При очній системі навчання підручник служить засобом для самостійної роботи студентів по засвоєнню знань, в позааудиторний час або на занятті, коли викладач дає завдання вивчити не дуже складний матеріал без попереднього пояснення тощо особливу роль відіграють підручники на початковому етапі освоєння умінь і навичок.

Викладач може використовувати підручник у процесі викладу матеріалу, відтворюючи на екрані за допомогою мультимедійного проектора малюнок, креслення, графік чи текст, якщо для цього немає інших засобів навчання. Він може дати студентам завдання за підручником, а саме: законспектувати який-небудь розділ, скласти план відповіді, тощо.

Особливе значення для отримання знань має вміння студентів працювати з довідковою літературою. Це дозволяє їм власними силами вирішувати певні технологічні завдання, які неминуче постануть перед ними на виробництві.

Навчальні плакати можуть передавати образну, графічну, схематичну, символічну та текстову інформацію, містити довідковий, інструкційний, інструкційно-технологічний та інший текстовий матеріал, повідомлення про недоступні для безпосереднього спостереження об'єктах і процесах. Його можна використовувати в поєднанні з іншими засобами навчання.

Плакат займає в кабінеті одне з найзручніших місць і бути доступним для студентів і викладача (майстра). Застосування плакатів у навчальному процесі дозволяє економити час на занятті, швидко подавати необхідну інформацію. За допомогою навчального плакату можна організувати

самостійну роботу студентів на заняттях, як з теоретичного так і виробничого навчання. Навчальні плакати дають можливість організувати колективну роботу з групою, обговорення їх змісту усіма студентами сприяє створенню проблемної ситуації.

Інструкційна карта являє собою керівництво, за допомогою якого студенти самостійно можуть вивчити пристрій або дію якого-небудь об'єкту. Нею доцільно користуватися на лабораторних роботах та заняттях виробничого навчання.

У поєднанні з плакатом вона є ефективним засобом навчання при вивченні натуральних об'єктів, так як допомагає тісніше пов'язати абстрактні уявлення з конкретними поняттями.

Інструкційно-технологічна карта відрізняється від інструкційної тим, що служить для організації продуктивної роботи студентів в умовах майстерень або виробництва.

У процесі роботи з інструкційною і інструкційно-технологічною картами у студентів з'являється велика можливість проявити індивідуальні особливості, а в майстра - надати конкретну допомогу кожному з них. Інформація в картках передається за допомогою тексту, креслення, схеми або малюнка.

Картки формулюють завдання (задачі), які студенти повинні виконувати на підставі раніше засвоєного матеріалу. Ці завдання іноді носять і проблемний характер.

Застосування карток дозволяє викладачеві (майстру) в процесі самостійної роботи студентів встановити зовнішній зворотний зв'язок одночасно з усією групою, вести індивідуальну роботу і здійснювати різні форми навчання, контролю та управління.

Картки, зміст яких розроблено в комплексі з іншими засобами навчання, можуть служити для закріплення нового матеріалу або контролю раніше вивченого та застосовуватися в процесі поточного та рубіжного контролю.

ТЗН є надійним помічником викладача, ефективність яких залежить від уміння застосовувати їх у комплексі. Під комплексним застосуванням ТЗН у освітньому процесі розуміється науково-обгрунтоване, системне поєднання нової дидактичної техніки з традиційними формами і методами навчання, які при активній роботі студентів під керівництвом викладача забезпечують оптимальне рішення навчальних і виховних завдань. Яке б місце в структурі заняття не займали б ТЗН, що вони повинні органічно вписуватися в систему побудови заняття.

Спільна діяльність викладача та студентів в освітньому процесі з використанням ТЗН може бути організована таким чином: ТЗН використовуються в якості ілюстрації до навчального матеріалу, які пояснює викладач - такий метод носить назву наочно-ілюстративного, ТЗН служать джерелом нового навчального матеріалу.

У цьому випадку викладач організовує самостійну пізнавальну діяльність студентів - такий метод носить назву пізнавально-активного.

Той чи інший метод обирається викладачем в залежності від ряду факторів: пізнавальної складності досліджуваного матеріалу, підготовленості студентів, змісту аудіовізуальних навчальних посібників, часу, відведеного на вивчення навчального матеріалу.

З методами використання ТЗН на навчальних заняттях дуже тісно пов'язані прийоми. Прийом використання на занятті ТЗН - це частина методу, його структурний елемент. Причому одні й ті ж прийоми можуть використовуватися при застосуванні різних методів.

Аудіовізуальні посібники є дуже гнучкими навчальними засобами. Їх можна використовувати на занятті повністю, частинами, окремими кадрами, в поєднанні з іншими засобами навчання.

Різноманіття прийомів дозволяє зробити використання ТЗН на заняттях різноплановим, цікавим і більш ефективним. Організація пізнавальної діяльності студентів на заняттях з використанням ТЗН є одним з найбільш значних факторів, що впливають на ефективність навчального процесу, що проводиться в умовах застосування ТЗН.

Способи активізації пізнавальної діяльності студентів в умовах використання ТЗН можуть бути найрізноманітнішими, але об'єднує їх одне: необхідність психологічної установки на сприйняття. Для її забезпечення необхідно використовувати такі педагогічні прийоми: увагу слухачів звертають на головне у фільмі, телепередачі, даючи вказівку студентам самим виділити головне, істотне в інформації, що повідомляється, перед студентами ставлять проблемні питання, щоб направити їх сприйняття в потрібне русло, звертають увагу студентів на окремий епізод або фрагмент, пропонують їм самим зробити певні висновки, дати рекомендації. Зазначені цілі перегляду, постановка певної задачі, обговорення переглянутого або прослуханого матеріалу - обов'язкова умова, що забезпечує організацію самостійної пізнавальної активності слухачів. Підбір комплексу ТЗН на заняття повинен проводитися з урахуванням педагогічних і виразних можливостей окремих видів ТЗН, з дотриманням емоційного ряду.

Викладачеві при аналізі правильного підбору комплексу засобів для проведення заняття необхідно відповісти на питання: чи не можна було досить переконливо донести до студентів досліджуваний матеріал вербальним шляхом, чи не перевантажене на занятті використання ТЗН. Важливим фактором, що сприяє ефективному застосуванню ТЗН у навчальному процесі є умови, в яких вони використовуються. Маються на увазі навчально-матеріальні, організаційно-технічні та санітарно-гігієнічні умови.

Під навчально-матеріальними умовами розглядаємо навчальне обладнання та навчальні засоби. До їхнього вибору рекомендовано підходити з вимог оптимальності.

Ці вимоги, насамперед, передбачають, що при мінімальному числі і за мінімальний час, а також при мінімально необхідних економічних витратах навчально-матеріальні засоби повинні забезпечувати максимальну ефективність і якість засвоєного навчального матеріалу.

До організаційно-технічних умов належить підготовка до заняття із застосуванням ТЗН групи, апаратури, засобів обслуговування навчального процесу, а також налагодження способів управління ТЗН.

До санітарно-гігієнічних умов відноситься якість демонстрування навчальних посібників і фактори, що забезпечують найкраще сприйняття екранно-звукової інформації.

Технічні засоби навчання комплексно впливають на такі аналізатори, як слух, зір. Оптимальне сприйняття, переробка інформації, а також збереження стійкого рівня працездатності студентів на протязі всього заняття залежать від ряду факторів: яскравості, контрастності, чіткості зображення на екрані, чистоти, гучності і розбірливості звуку, тривалості демонстрації, місця заняття в розкладі занять, навчальної дисципліни. Всі ці фактори повинні враховуватися при аналізі заняття

Список використаних джерел

1. Виговська, С.В. Теоретико-методичні засади професійного становлення студенток у вищих навчальних закладах / С.В.Виговська. – К.: НАКККіМ, 2010. – 214 с.
2. Поваренков, Ю.П. Введение в психологию труда: учеб. пособие / Ю.П.Поваренков. – Киров : Изд-во ВятГГУ, 2006. – 134 с.
3. Малкова, Т.М. Професійне становлення особистості (на прикладі вищих навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ України): монографія / Т.М. Малкова. – К., 2012. – 396 с.
4. Бархаев, Б.П. Введение в профессию: учеб. пособие/ Б.П.Бархаев, И.В.Сыромятников. – М. : ВУ, 2003. – 192 с.
5. Бодров, В.А. Психология профессиональной пригодности: учеб. пособие / В.А.Бодров. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
6. Реан, А.А. Социальная педагогическая психология / А.А.Реан, Я.Л.Коломинский. – СПб. : Питер, 2000. – 416 с.
7. Пальчевський, С.С. Акмеологія : навч. посіб. / С.С.Пальчевський. – К.: Кондор, 2008. – 398 с.
8. Банько, Н.А. Формирование профессионально-педагогической компетентности как компонента профессиональной подготовки менеджеров : монография / Н.А.Банько. – Волгоград : ВолгГТУ, 2004. – 275 с.
9. Иванов, Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании / Д.Иванов. – М. : Чистые пруды, 2007. – 32 с.
10. Татур, Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектирования стандартов высшего профессионального образования / Ю. Г. Татур. – М. : ИЦ ПКПС, 2004. – 200 с.

11. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Лозовецької В.Т. – К., 2010. – 382 с.
12. Вадюшін В.А. ТЗН у професійно-технічних закладах - М.: Вища школа, 1983. - 345 с.
13. Габай Т.В. Навчальна діяльність та її засоби/ Т.В. Габай - М.: Вища школа, 1988. - 453 с.
14. Підвищення продуктивності діяльності викладача в навчальному процесі з застосуванням ТСО: Методичні рекомендації. - Л.: Льон. Издат-во, 1989. - 234 с.
15. Шостак Я.Є. Комплексне застосування ТЗН у навчальному процесі / Я.Є. Шостак - М.: Вища школа, 1983. - 324 с.
16. Удалова О. Ю., Ївженко Ю. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах модернізації освітнього процесу/ Формування компетентного фахівця в інноваційному освітньому середовищі України: Збірник матеріалів конференції, 2021. С.73-75